

Krönika

Det låg något trösterikt i att en menig kunde skjuta av en marskalk. Men även detta ska tas ifrån oss, noterar Svante Folin.

Slutet för svinefötterna

De senaste 280 åren har den svenska krigsmakten varit vad fransosen kallar en *quantité négligable*. I dagsläget vore det kanske rimligast att putsa upp Karlsborg och utnämna den disponible Tage G till "alla tiders störste fältherre". Det mest traumatiska i situationen torde vara att nuvarande ÖB offentligen deklarerat att den allmänna värnplikten är lika död som dronten. Sega gubbar och veloursoldater kommer att ersättas av 15 000 mer eller mindre professionella dödstekniker.

Händelsen föranleder historiska reflektioner. Under medeltiden var våldsutövning en elitsysselsättning. En krigarkast – riddarna – tränades från barnsben intensivt till sitt kommande hantverk. De ekiperade sig i metallurgisk magnificens av JAS-klass. För att under några egotrippade minuter med panasch konfrontera en jämbördig stridstupp behövde de assisteras av en hel hoper medhjälpare. Denna ritualiserade sällskapslek pågick inom en internationell herrklubb av så kallade *bellatores* och avbröts brutalt av hemska och plebejiska projektiler. Först kom pilbågar och armborst – lömska och feqa orientaliska påfund, som den redan då tekniskt avancerade väpningsföretag försökte förbjuda. Den förfärande implikationen var att vilken bondlurk som helst anonym kunde döda den blåblodigaste ädling. Hantelandet av pilbågen fordrade fysisk styrka och långvarig träning, under det att det mekaniserade armborstet kunde avfyra av vilken pajas som helst.

Distansdödandet demokratiserade det professionella våldet, tidigare en sysselsättning för konnässörer. Det lika högmögiga som bonerade franska ridderskapet behövde hela hundraårskrigen

Den förfärande implikationen var att vilken bondlurk som helst anonym kunde döda den blåblodigaste ädling.

i renässansen klart effektivare än arkebuserier, men finessen med krutskyttearna var att de knappast behövde någon träning. Det tog århundraden innan man ens kom på idén att lära dem sikta.

Japanerna blev så skakade av tanken på att en löjlig risbonde, som man normalt provade sina svärd på, kunde döda en samuraj att de helt framtida konfiskerade alla eldvapen 1543 och fortsatte sina feudala lekar under ytterligare 200 år.

Europa var tyvärr ingen ö och därför tvingades krigararistokratin att bita i kulan. Med hugg och slag formerade de det beväpnade slöddret till ett enda supervapen – en armé som teoretiskt kunde dirigeras av en fältherre och hans paladiner. Den ohjälpsamma verkligheten och krigets "friktioner" förvandlade ofta denna storstilade idé till kaos. Arméerna växte från 10-15 000 man under tidig modern tid (1500-talet) till napoleonsk *grandeur* med 800 000 man under det ryska fälttåget. Under större delen av perioden var idealen Fredrik den Stores kadaverdisciplinerade urverkarmé. Men faktum var ännu att en beväpnad soldat, rekryterad från samhällets avskum, kunde döda fiendens mest galonerade överkucku.

Under 500 år har det krigiska våldet haft denna demokratiska grundstruktur. Nu har arsenalen blivit så sofistikerad att den bara kan handhas av en teknisk elit. Vi går tillbaka till en ny riddartid och de värnpliktiga blir återigen farsartade "svinefötter", som står experternas intrikata dueller.

15 oktober 1998
SVANTE FOLIN

När mjödhackares heder värnades

Rättsvisan lärde också folk att förlikas. Per-Olof Bolander anmäler Jarricks och Söderlunds studie av 1700-talets domstolar.

Stockholm, 1681. Sophia Bengtsdotter drar Anna Hansdotter Kraft inför rätta för att ha kallat henne äkten-skapshora, kåkhora och utstruken hora och för att i berusat tillstånd dessutom skällt Sophias man för skälm och tjuv. Två vittnen stöder anklagelsen. Anna, som säger sig inte ha något minne av det, döms för de fem förolämpningarna till böter. Då hon inte kan betala sätts hon i fängelse.

Historia

Arne Jarrick & Johan Söderlund
*Odygd och vanära
Folk och brott i gamla Stockholm*
Rabén Prisma, 1998

Så kunde ett inte otypiskt rättsfall se ut i huvudstaden för 317 år sedan. Samma år möts Helena Olofsdotter och Ingeld Persdotter i rätten. Helena anklagar Ingeld för att ha kallat henne giftemans- och allemanshora. Ingeld å sin sida säger att hon av Helena fått heta "grälåra, gräska, pannkakemidd och skorfacka". Båda parter mobiliserar vittnen och båda döms att böta det gängse beloppet, sex mark silver.

Mycket okvädanden

Okvädanden var den klart största enskilda brottmålstypen i Norra Förstadens kämnärsrätt 1681, följt av stöld, misshandel och lägersmål (samlag mellan ogifta). Det och mycket mer får man veta i *Odygd och vanära*, där professorerna Arne Jarrick (historia) och Johan Söderberg (ekonomisk historia) analyserar rättskipningen i Stockholm åren 1681 och 1780. Förutom de civila kämnärsrätterna (underrätter till rådhusrätten och första instans för de flesta civil- och brottmål) studeras de kyrkliga och militära domstolar.

Författarnas ambition är att undersöka ett tredelat samspel: Mellan olika medborgare som möts inför rätten, mellan dem och makternas företrädare (rätten) och slutligen mellan de olika rättsinstanserna. Resultatet är ett historievetenskapligt arbete som presenterar både färgstarka ögonblicksbilder från en gången tid och en noggrann analys av det samlade materialet.

Att framträda i rätten var inte något ovanligt för invånarna i det gamla Stockholm. Bara under året 1681 torde en stor andel av hushållen ha varit involverade som käreand, svarande eller vittnen. Kvinnor agerade ofta självständigt inför rätta och en piga hade goda utsikter att hävda sig mot husbonden, åtminstone så länge tvisten var ekonomisk. En jämförelse mellan åren 1681 och 1780 visar på

Räfsen. Skampålen på Packartorget i Stockholm på en målning av Johan Mörk 1807.

stora likheter men också att kyrkans makt över privatlivet urholkades och att våldsbrotten blev färre. Stockholm tycks under perioden ha blivit en något fredligare och friare stad, en stad där det var lite lättare att leva.

Häxprocessen 1676 är en nyttigt påminnelse om vad småskuren illvilja kunde leda till när den normala rättskipningens spärrar lossats av hysteri.

Författarnas slutsatser ifrågasätter de historiker som inspirerade av främst Foucaults teorier har hävdad att rätten under denna tid blev ett verktyg för överhetens disciplinering av folket. Några sådana tendenser kan inte avläsas i materialet. En annan vanlig föreställning som utmanas är att äldre rätt främst fungerade som en mekanism för den sociala fredens bevarande genom förlikning mer än utdömmande av straff. I de studerade målen från 1681 är tvärtom de agerande påtagligt ovilliga till kompromisser och ivriga att straffa

motparten. Viljan till förlikning tycks istället ha stärkts med tiden.

Perioden igenom var emellertid Stockholms invånare känsliga för förolämpningar – och snara att förolämpa. Författarna beskriver en social miljö där tonen var "rå – men inte hjärtligt". I rätten hade stockholmare från alla samhällsklasser ett tillgängligt och tämligen lyhört och jämlikt forum där både verbala och fysiska kränkningar av den betydelsefulla personliga ärbäret kunde beivras.

För en nutida läsare kan de ålderdomliga, mustiga tillmälarna lätt göra domstolsreferaten alltför underhållande och falskt idylliska så att hästksheten och utsattheten i den tidens vardag hamnar i skymundan. Häxprocessen i Stockholm 1676 är en nyttigt påminnelse om vad småskuren illvilja grannar emellan kunde leda till när den normala rättskipningens spärrar lossats av hysteri.

Lika överhetligt idag

En modern svensk domstol är antagligen för den genomsnittliga medborgaren en mer främmande och minst lika överhetligt institution som kämnärsrätten var för 1681 års stockholmare. Det är bra så tillvida att grannar inte känner ett ständigt behov att processa mot varandra om småsaker. Men rätten har också blivit en trög och byråkratisk labyrinth där många inte längre känner att någon rättvisa står att vinna. Istället upplevs den som en påtvingad förlikningsprocess där bestulna och misshandlade förväntas nöja sig med symboliska påföljder mot domstolsvana återfallsbrottslingar.

Moralisk disciplinering

Den förestående kriminaliseringen av den ena transaktionsparten i prostitutionen visar samtidigt att lagstiftning som moralisk disciplinering inte tillhört det förgångna. Det flitiga bruket av köns-tillmälen bland ungdomar kan tolkas till stöd för att något liknande gamla snarstuckna stockholmares ärbäretsbegrepp är på väg att få en renässans bland utanförstående ungdomsgrupper, men nu i en gängkultur där man inte går till domstol utan skapar sin egen rättvisa.

PER-OLOF BOLANDER

FAKTA/Ovett på 1700-talet

Vanliga förolämpningar i brottmål vid Södra Förstadens kämnärsrätt 1780

Bigamist
Dräng
Gammalt as
Hackare
Hora
Hundsfoff
Kanalje
Kåkstruken spinnhuskona
Landsförrädare
Ljugare
Lortätare
Mjödhacka
Pulverhäxa
Sakramentskade utbölj
Skälm
Spinnhusarrestant
Stoffarepack
Tusendjävul

Källa: *Odygd och vanära*, Rabén Prisma, 1998